

POR QUÉ É IMPORTANTE ADHERIRNOS A UN ESTILO BIBLIOGRÁFICO?: O MANUAL DA APA

Francisco Xabier Aguiar Fernández. Traballador social

RESUMO

Estúdanse certos aspectos conceptuais sobre a bibliografía e reflexiónase sobre a importancia de adoptar un estilo bibliográfico na elaboración dos nosos artigos e manuscritos científicos. Posteriormente, explórase o manual de estilo da American Psychological Association (APA) indicando o beneficio do seu uso nas ciencias sociais. Finalmente, sinálanse algunhas cuestións básicas para a realización de citacións e a construción de referencias bibliográficas no estilo APA.

PALABRAS CLAVE:

Bibliografía - estilo - manual - APA.

RESUMEN

Se estudian ciertos aspectos conceptuales sobre la bibliografía y se reflexiona sobre la importancia de adoptar un estilo bibliográfico en la elaboración de nuestros artículos y manuscritos científicos. Posteriormente, se explora el manual de estilo de la American Psychological Association (APA) indicando el beneficio de su uso en las ciencias sociales. Finalmente, se señalan algunas cuestiones básicas para la realización de citas y construcción de referencias bibliográficas en el estilo APA.

PALABRAS CLAVE:

Bibliografía - estilo - manual - APA.

ABSTRACT

First, some conceptual aspects about bibliographie are studied and we reflect about the importance to adopt a bibliographie style in scientific

articles. Subsequently the style manual of the American Psychological Association (APA) is introduced as a good choice for the social sciences. Finally, we show some general aspects to cite and make reference lists in the APA style.

KEY WORDS:

Bibliographie - style - manual - APA.

INTRODUCCIÓN

A palabra bibliografía provén do grego *bíblion* que significa libro e *graphéin* que significa escribir, é dicir; podería transcribirse como “escritura de libros”. O diccionario da Real Academia Galega¹ defínea con dúas acepcións. A primeira, como estudo que trata de todo o relativo ao aspecto material e de edición dos libros; a segunda, máis acaída co aspecto que nos ocupa, como a relación ordenada dos libros ou traballos publicados sobre unha determinada materia ou por un autor. Nas bibliografías adoita ofrecerse información sobre o autor, título da obra, data e lugar de publicación, editorial ou o estilo, tamaño e outras características da publicación. Como paso previo á súa realización, débese ter escollido a norma ou estilo bibliográfico que se empregará, porque diso depende en boa medida os datos, a orde e a súa forma.

Existe unha grande diversidade de estilos ou normas bibliográficas. Cada revista científica decide cal é o seu estilo, non só para as citas, senon tamén para a forma de redactar os artigos científicos, a presentación ou a organización do contido. Entre eles, a norma ISO 690:1987 (UNE 50-104-94) é o marco internacional de referencia, ao establecer un conxunto de pautas básicas para a presentación das citas bibliográficas de documentos impresos e publicados. Sobre a base desta norma, diversas institucións, universidades, sociedades científicas ou consellos editoriais, teñen creado os seus propios estilos de descrición bibliográfica.

O sistema de citación que numerosos investigadores elixen para a presentación dos orixinais é o de autor-ano. Este sistema é moi recomendado por determinados manuais de estilo das universidades norteamericanas ou de ámbito anglosaxón, sobre todo para a maioría das ciencias naturais e sociais, principalmente pola distinción que permite entre citas, notas e referencias bibliográficas.

Entre a variedade de estilos existentes, podemos destacar os seguintes:

¹ Real Academia Galega (1997): *Diccionario da Real Academia Galega*. Vigo: Ed. Xerais de Galicia.

- *Estilo Chicago*: É un dos máis antigos e máis coñecidos. O manual publicouse por primeira vez en 1903 coa intención de unificar os criterios de citas bibliográficas dos investigadores. É usado principalmente nas materias de historia, ciencias sociais, arte, musicoloxía e literatura.
- *Estilo Turabian*: É un estilo creado por Kate Turabian en 1937 que simplifica o “Chicago”. Contempla menos casuística e é usado principalmente en disciplinas de Humanidades.
- *Estilo Harvard referencin*: máis que un estilo, é unha forma de realizar as citas en contexto. Este formato é o preferido por moitos estilos científicos como o MLA, APA, Chicago, British Standard Institutions e o Council Science Editors. Empregado na física, ciencias naturais e incluso nas ciencias sociais.
- *Estilo Vancouver*: Baséase en grande parte no estilo da *National Library of Medicine*, sendo de uso habitual na ciencia da medicina
- *Estilo MLA*: desenvolto pola Modern Language Association (MLA). Utilízase con frecuencia na realización de informes e traballos de investigación. Bastante popular nas humanidades.
- *Estilo APA*: creado pola American Psychological Association (APA). Establece o formato para todo tipo de citas e documentos e conta con grande popularidade nas ciencias sociais e do comportamento.

Aínda que os datos requeridos e a súa orde poden diferir segundo a norma bibliográfica seleccionada, xeralmente existen un grupo de datos comúns aos diferentes estilos. Con todo, os manuais de estilo non deben converterse nalgo constrinxente, senon en instrumentos para consultar cando se estime pertinente. Ademais, existen instrucións normalizadoras que están por enriba dos manuais, como as guías propias de teses e disertacións das universidades, as instrucións particulares dos profesores ou requerimentos específicos de revistas, ponenciais ou congresos.

A CREACIÓN DA BIBLIOGRAFÍA

En primeiro lugar resulta pertinente facer unha distinción conceptual entre *referencia bibliográfica*, *cita bibliográfica* e *bibliografía*, xa que a primeira alude única e exclusivamente aos documentos que foron citados no trascurso do traballo, a cita bibliográfica especifica con precisión os datos dun texto que avalan a fidelidade a unha fonte determinada, e a bibliografía reúne os documentos que se citaron e todos aqueles que, aínda non sendo utilizados nen citados, son considerados importantes para a investigación que se aborda no traballo. Martínez de Sousa (2000: 74) refírese á pertinencia desta aclaración sinalando que as referencias proporcionan os datos das fontes; as citas bibliográficas colocan estes datos, referi-

dos a unha cita concreta feita no texto, e a bibliografía é o conxunto de referencias en forma de listaxe, sexa total (colocada ao final do traballo) ou por conxuntos parciais (ao final de cada parte ou unidade considerada).

O primeiro paso no proceso bibliográfico é o momento no que se consulta unha fonte e se decide tirar algunha idea, texto ou tipo de información dela. Neste mesmo intre, débese anotar ou tomar os datos requeridos segundo o tipo de fonte do que se trate. Ter establecido o estilo que se empregará para a realización da bibliografía é unha decisión sumamente importante, porque dela dependen en boa medida os datos e xeito no que se deben tomar. Cómpre ter especial precaución no momento en que capturamos estes datos, sobre todo no caso dos recursos obtidos en internet. Do contrario, correríamos o risco de perder a referencia do documento consultado e que posteriormente non sexa doado realocalizalo, coa perda de tempo e esforzo que isto supón.

Unha vez que se conforme a referencia bibliográfica de cada fonte consultada, deberá acotarse no texto a orde segundo as orientacións de estilo empregada. Na actualidade, existen multitude de xestores bibliográficos que permiten organizar as fontes de información consultadas e interactuar con procesadores de texto, como Word e OpenOffice Writer, para xerar de xeito automático a cita e a bibliografía no corpo do traballo. Os xestores bibliográficos son aplicacións informáticas destinadas ao manexo de bases de datos de referencias bibliográficas obtidas a partires de distintas fontes de información (Scopus, Medline, catálogos, sitios web...), capaces de crear, manter, organizar e dar forma ás referencias segundo diferentes estilos de citación. Existe unha grande variedade destes programas: Procite, Reference Manager, Bibus, Endnote ou Zotero, entre outros moitos. A selección dun ou outro xestor depende de distintos factores como a tarefa a realizar ou as facilidades de acceso a internet que ofrezca.

O MANUAL DE PUBLICACIÓN DA APA

Desde a súa creación en 1929, o Manual de Publicación da American Psychological Association (APA), foi concebido como un instrumento que presenta unha serie de recomendacións para axudar aos escritores na preparación e presentación de distintos traballos científicos. Foi creado por un grupo de psicólogos, antropólogos e administradores de empresas que trataron de establecer un simple conxunto de procedementos ou regras de estilo. En consecuencia, non se creou coa finalidade de prescribir normas, senon de ofrecerlles aos autores unha serie de recursos estilísticos, textuais, gramaticais e procedimentais, que podían contribuir á comunicación. Según se recolle no propio manual (APA, 2009), este foi creado para establecer un estándar apropiado e guías de uso, facilitar a redacción de traballos académicos e promover a investigación nas ramas das ciencias sociais, psicoloxía e educación, entre outras.

O estilo APA, ao igual que os outros estilos de redacción, componse de normas ou directrices que sinalan un editorial para garantir a presentación clara e consistente de material escrito. Trátase dun uso uniforme de elementos tales como: a selección das partidas, o ton e a duración; puntuación e abreviaturas; presentación dos números e as estatísticas; construción e cita de táboas e figuras; cita de referencias, e moitos outros elementos que forman parte dun manuscrito (APA, 2011). Por razóns éticas e didácticas, este manual recomenda que se inclúa a maior cantidade de información posible dos responsables da fonte. No primeiro caso, para respetar os dereitos de propiedade do autor ou o editor, entre outros; no segundo, para facilitarlle o labor de comprensión ao lector e mediar efectivamente se este desexa recurrir á fonte citada para corroborar a veracidade dos datos, profundizar nalgún aspecto, contactar co autor ou a editorial, ou consultar a fonte orixinal.

A 6ª edición do Manual de Publicación da APA, actualmente vixente, foi publicada por primeira vez en xullo de 2009, sendo despois revisada e reaxustado nunha versión final no 2010. É un texto moi completo que contén varios cambios significativos con respecto ás versións anteriores, encamiñados a simplificar o proceso de redacción, engadindo exemplos de novas fontes, incluíndo tecnoloxías de internet como podcast e información de apoio con foros de discusión e tutoriais. Inclúe a maioría dos documentos, tanto impresos, audiovisuais como multimedia que un escritor pode utilizar no proceso de documentación. Seguindo de xeito riguroso as indicacións da 6ª edición da APA, contribúese a mellorar significativamente a comunicación co lector (APA, 2010).

POR QUE ADOPTAR AS DIRECTRICES E RECOMENDACIÓNS DO MANUAL DE PUBLICACIÓN DA APA?

O estilo APA constitúe unha forma sinxela de codificar a información en escritos científicos e aumenta a facilidade de lectura e comprensión do tema. Úsase para ensaios, artigos de investigación e teses. Nos últimos anos, a comunidade científica, predominantemente das ciencias sociais e comportamentais (psicoloxía, educación, pedagogía e didáctica, lingüística, socioloxía e traballo social, entre outras), mostraron un maior interese por coñecer e aplicar as normas que propón a APA. Actualmente, máis dun milleiro de revistas científicas de todo o mundo empregan este manual de publicación como guía de estilo. Ademais, en moitos eventos solicítase aos interesados presentar as súas comunicacións ou ponencias tomando como referencia o manual da APA. Ao mesmo tempo, é común nas universidades na realización de proxectos, informes ou traballos de grao e posgrao ou teses doctorais. Neste sentido, o seu interese toma máis relevancia nun momento no que o panorama universitario abre máis posibilidades e establece novas esixencias e retos para a investigación no traballo social. Así, por exemplo, nas normas de publicación da revista *Portularia*², recóllese

que ésta adopta e adhírese ás normas establecidas pola APA lembrando que “o cumprimento dos requisitos establecidos pola APA facilita a indización da revista nas principais bases de datos da especialidade, co que isto supón de beneficio para os autores e os seus centros pola maior difusión que adquiren os traballos publicados” (Portularia, 2011).

Sen embargo, a pesares de que no ámbito das ciencias sociais a maioría das publicacións seguen este manual, o seu coñecemento non se atopa suficientemente difundido entre o noso colectivo profesional. Ademais, podemos advertir con facilidade que en moitos casos non hai unha correspondencia entre as normas e o xeito no que se utilizan: atópanse problemas recurrentes na presentación das citas, hai falta de información nas referencias, non se indican con precisión as fontes, entre outros moitos problemas. Isto débese en parte a que o manual da APA é moi pouco accesible para os autores. En ocasións só se atopa a versión inglesa ou versións desactualizadas.

ASPECTOS XERAIS SOBRE AS CITACIÓNS E AS REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS NO ESTILO APA.

As citas bibliográficas van referenciando, ao longo do texto, o autor/data (e nalguns casos autor/ data e páxina), dos artigos, libros ou páxinas web empregados no artigo.

Calquera artigo debe incluír no texto as referencias de todas as publicacións consultadas na investigación. Deste xeito, permítese que o lector identifique axiña a fonte precisa da información. Cando se cite, no texto débese incorporar sempre o autor, o ano (e no seu caso a páxina específica) do texto citado. A referencia completa (autor (es), ano, título, edición, lugar de edición) darase na listaxe de referencias bibliográficas que vai ao final do traballo. Esta, ten como obxectivo primordial ofrecerlle dun xeito preciso ao lector toda a información necesaria sobre as distintas fontes empregadas. O manual da APA diferencia entre o termo de “bibliografía” e o de “referencias ou listaxe de referencias”. Como xa se avanzou anteriormente, no primeiro caso, inclúense todas as obras ou publicacións que podan servir para profundizar no texto ou que o autor recomenda. Pola contra, o termo “referencias” ou “listaxe de referencias”, só inclúe ás fontes utilizadas na elaboración do noso traballo. O estilo APA require referencias, e isto implica que todas as referencias citadas no texto deben estar incluídas na listaxe de referencias e que todas as referencias deben corresponder ás citadas no texto.

² Revista de Traballo Social da Universidade de Huelva (2011). A revista édítase desde o ano 2001 de xeito ininterrompido con carácter bisemestral e actualmente é unha das mellores indexadas no noso eido de investigación.

A listaxe de referencias segue unha orde alfabética e as obras dun mesmo autor ordéanse cronoloxicamente. Todas as seccións de cada referencia van sucedidas por un punto, co obxecto de indicar unidades de significación. As referencias no estilo APA contemplan, entre outros, os seguintes elementos xerais: autor, data da publicación, título, cidade de publicación e editorial. Sen embargo, hai que ter en conta que a expresión destes elementos varía dependendo do tipo de publicación do que se trate (libro, artigo en publicación periódica, documentos de internet...).

Existen diversos tutoriais e artigos traducidos ao español (Figuerola, 2010; Zavala, 2009), algúns accesibles de xeito sinxelo na rede³, que describen con exemplos moi ilustrativos a correcta citación e realización de referencias bibliográficas co estilo APA.

CONCLUSIONS

Con frecuencia obsérvase no ámbito do traballo social certo descoi-do nos aspectos formais das nosas publicacións. Neste sentido, cómpre que tomemos maior consciencia de que a adhesión a un estilo de citación e construción de referencias bibliográficas cientificamente recoñecido, e o seu correcto emprego, contribúe a que os nosos artigos e traballos científicos sexan máis rigorosos, comprensibles e poidan ser difundidos máis facilmente entre a comunidade científica.

Debemos ter presente incluír nos nosos traballos a maior cantidade de información posible dos responsables das fontes que empregamos mediante un axeitado sistema de citacións e construción de referencias bibliográficas. Deste xeito, estaremos contribuíndo ao respecto dos dereitos de propiedade dos autores que citamos, ao tempo que lle facilitamos a comprensión e consulta das fontes orixinais ao noso lector.

O interese das ciencias sociais polo coñecemento e aplicación do manual de estilo da APA foi en aumento nos últimos anos. Cada vez máis revistas deste ámbito, incluídas as de traballo social, guíanse ou inspíranse neste manual que constitúe unha proposta estilística que facilita a preparación de artigos e traballos científicos. Este manual non está concebido como un documento que resolva todos os problemas aos que potencialmente podamos enfrontarnos neste cometido, pero facilita en grande parte a súa estruturación, comprensión e codificación de cara a súa divulgación científica.

³ Recoméndase a obtención de información actualizada sobre o manual da APA, en especial de todo o relacionado coas citas e referencias bibliográficas no seguinte enderezo electrónico <http://www.apastyle.org>.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- American Psychological Association (2010). *Publication Manual of the American Psychological Association* (6th ed.). Washington, DC: author.
- American Psychological Association (2011). *What is APA style?*. Recuperado de <http://www.apastyle.org/learn/faqs/what-is-apa-style.aspx>
- Figueroa, N. (2010). *Manual de estilo de publicaciones. American Psychological Association*. Recuperado de <http://bibliotecahnodavidmediavilla.org/pdfs/>
- Martínez de Sousa, J. (2000). *Manual de estilo de la lengua española*. Gijón: Trea.
- Zavala, S. (2009). *Guía a la redacción en el estilo APA, sexta edición*. Lima. Recuperado de http://www.suagm.edu/umet/biblioteca/pdf/guia_apa_6ta.pdf.